

Burre, *Arctium*

Toårige, grove urter, som i førsteårsstadiet kun består af et lille antal rodstillede store hjerteformede blade, der oftest kaldes »skræppeblade«; blomster- og frugtstandene (i 2. år) er tæt besat med fine kroge, der tjener til kurvenes og dermed frøenes spredning.

GLAT BURRE, *Arctium lappa*, har 60–130 cm høje, kraftige stængler og røde blomster i kuglerunde kurve. Temmelig alm. på god jord ved veje og omkring byer. Den almindelige SKOV-BURRE, *Arctium nemorosum*, bliver endnu højere, men er spinklere og har ægformede kurve med mørkerøde blomster. LIDEN BURRE, *Arctium minus*, 40–100 cm høj og grågrøn med blegrøde blomster i små kurve; almindelig ved veje, gærder, om huse. FILTET BURRE, *Arctium tomentosum*, kendes let på de store tætfiletede kurve med mørkerøde blomster, den er hyppig ved veje, gærder og byer i navnlig det østlige Danmark.

Burre begyndelsen af 1400-t ff (borre), navnet er rimeligvis beslægtet med engelsk bur = knude (som følge af sygdom) på træstamme og hestens ben, og skyldes da de runde kurve; indgår i nogle stednavne, således Burreager 1666ff og Burrehøj 1774ff på Als. *Skræppe* o. 1450ff fællesnavn til storbladede planter, *burrekræppe* slut-

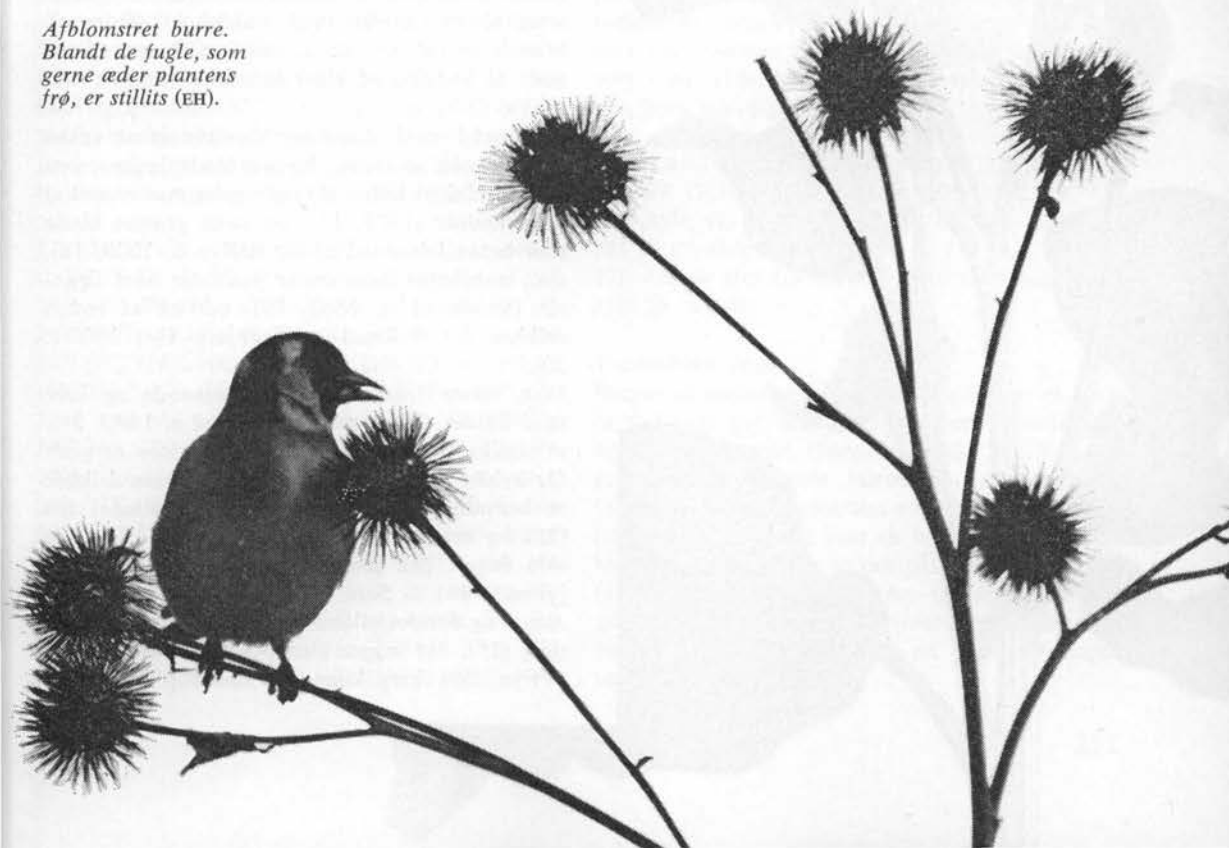
ningen 1400-t ff; Fyn, Langeland, Bornholm, *tordenskræppe* slutningen 1400-t ff, i litteraturen o. 1870ff også brugt om hestehov, se s. 266, en tolkning: tordenen går forbi den, derfor er det godt at have mange »tordenskræpper« omkring huset (Mors 1887; 1), *storskræppe* 1533–o. 1700, *agerskræppe* 1769–1821; *burretræ*, -busk Slesvig, Sjylland, *skorpionstidse*l Holstebroegnen o. 1880 hentyder til svøbbladenes torne; *kanonkugle(r)* NFyn, børn anvender kurvene som kasteskyts (2).

LITTERATUR: (1) 161 1922/23:3049; (2) 689 1, 112–14 og 2,213f; 228e 1,143 og tb. 79; 148 7,266f, 285.

LÆGEMIDLER

Folkemedicinens omtale af 'tordenskræppe' og tildels også 'skræppe' kan gælde hestehov s. 266. Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): spises mod diarré, fjerner mavens ildelugt, plantens saft eller vinafkog hjælper som omslag for øjenlidelser, saften drikkes mod blodsot = dysenteri og anvendes til gurgling af hævet drøbel og smertende tand, over syg milt lægges de knuste rødder blandet med eddike, vin- eller vandafkog af rødderne drikkes for blæresten og gulsot, saften læger kløe (udslæt) og skurv. Er man meget varm og tør, skal ofte indtages 'tordenskræppe' i vin,

Afblomstret burre.
Blandt de fugle, som
gerne æder plantens
frø, er stillits (EH).

hjælper mod hjertesmerter, der skyldes koldt og tørt blod, fjerner alt skadeligt fra lungerne, saften drukket med vand stiller lårsmerter, vin med knust eller afkogt 'tordenskræppe' styrker hukommelsen. Strøs den i gildeshus, bliver gæsterne lystige.

Roden indgår i middel for udfaldet endetarm (begyndelsen af 1400-t; 2). Koges med katost til omslag for maveonde (1533; 3).

Henrik Smid 1546ff (4): »De urter, som vi ikke agter og holder for skarn, er ofte de bedste i lægedommen, som man må se i disse skræpper«. De knuste frø gives for sten, de grønne blade er gode som smertestillende omslag på gamle sår, lemmer gået af led og brækkede ben.

Filtet burre. *Flora Danica*, 1777.

Simon Paulli 1648, 266f: »Selvom denne urt er langt mere foragtelig end den ringeste og foragteligste ting og er så mangfoldig, så er den dog slet ingenlunde at foragte«; roden berømmes såvel mod sten i nyrer og blære som for leddeværk, mange folk, som drikker dekokt af roden, får en urin hvid som mælk = farvet af de opløste sten; de knuste frø drukket med vin, persille- eller kørvelvand er også godt mod de nævnte sygdomme og skal bedre end rødderne værne mod flere blæresten.

Farmakopeen 1772 anfører rod og frø. Burre har blodrensende, urindrivende og sveddrivende egenskaber (1806; 5), afkog – også af de pulveriserede frø – drikkes for podagra (1838; 6). Roden af »tordenskræppe« indgår i te for vattersot og gulsot (o. 1820; 7), burrerod var lægekyndig bondes (d. 1789) drik for brud og værk (Ubberud Fyn; 8), en te af rødderne hjælper for gigt (ØMøn; 9) eller man lægger bladene under de nøgne fødder (Mors; 1811; 10), med oversiden indad på issen mod hovedpine (Røsnæs; 11).

Fnat kan behandles med bladsaften eller dekokt af bladene (1837; 6) eller patienten skal drikke te af roden og salpeter (12), ringorm bades med rodens saft og man drikker te af rødderne, de afkogte rødder pålægges (13), de bades med mælkeafkog af roden (1877; 14), som omslag burreblade, hvis overhud er fjernet (1854; 15). Ligtorne gnides med rodsaften (Falster; 16). Mod udslæt drikkes te af rødderne (ØMøn; 9), ondartet eksem gnides med roddekokt (Odense), brændevinsudtræk af småskåret burrerod er godt til badning af kløende udslæt, småsår etc. (SFyn) (17).

Et husråd mod skurv og kirtelsår er at vaske med dekokt af roden, knuste blade lægges som trækmiddel på bulne sår og (vædet med rapsolie) på brandsår (1877; 13); de store grønne blade trak betændelsen ud af sår (ØFyn o. 1900; 18), man anbringer dem under patienter med liggesår (Sundeved o. 1880; 19), udtræk af roden drikkes for bullenskab (Frøbjerg Fyn 1800-t; 20).

Man spiser frøene som blodrensende og især mod bylder (Roager Sønderjylland o. 1890; 21), et stykke rugbrød belagt med burrefrø er godt for bylder (Horsenssegnen; 22), eller man drikker et brændevinsudtræk af hvide (afskallede) frø (23) og bruger bladene som omslag – den ene side læger, den anden virker modsat (Sønderjylland; 24). – Som værn mod bylder bæres i Angel og Sønderjylland et stykke af roden i lommen (25), det lægges i en pose om barnets hals (VFyn; 26), klog kone i Brænderup Fyn tilrå-

dede at bære en klud gnedet med burrerod (27). »Præstelus« (burre-kurve?) indgår i middel for lus (28).

Dekokt af roden hjalp for kløe i hovedbunden og skæl (Falster; 29), mod håraffald (Røsnæs; 11), det fremmede hårvæksten (1807; 30), håret skal af og til vaskes med afkog af den finsnittede rod (VLolland; 27), klog kone i Himmerland gned hovedbunden med burrerodessens for at få håret til at gro (31), burrerodvand blev smurt på steder, hvor håret faldt af (Bredsten ved Vejle; 32), o. 1870 blev burrerodspomade falbudt i annoncer som et fortrinligt hårvækstmiddel selv til skaldede isser (33), håret blev blankt og sundt, når man vaskede det i burrerodsafkog, det hjalp særlig mod »orm« = spaltede håreder (Branderup Sønderjylland o. 1900; 34). Burreolie var god for håret (ØMøn; 9); o. 1880 blev roden især anvendt til hårpomade og -olie (14), udtræk af roden (burrerodspiritus, -olie, -balsam) sælges stadig på apoteker til at stimulere hårvæksten og modvirke håraffald. Vandudtræk af roden eller eddikeudtræk af roden og brændenælde styrker håret (35).

Roden indgives hest med hjertesygdom og lægges på rumpen for unoder (1700-t), den nævnes blandt råd for engbrystighed og krop eller kværke (36), efter indbindingen skal hestene have frøene af den store burre som værn mod kværke (1836; 37). Falder hårene af manke og hale, vaskes med vandafkog af roden for at fremme hårvæksten (1877; 14).

Køer med blodpis skal have burreblade at æde (Slesvig-Holsten 1757; 38), og giver koen blålig mælk, et øldekokt af rødderne (o. 1820; 39).

Roden af »tordenskræppe« nævnes blandt midler for svinesyge og -død (o. 1640; 40).

LITTERATUR: (1) 343 75f,152, sml. 254,262f (1400-t); (2) 15 80; (3) 703 47a; (4) 841 1577,100b; (5) 398 1806,733; (6) 718 1838,267f; (7) 488 o 135,209; (8) 249 5,1912-15,162; (9) 161 1906/23:625; (10) 800 157; (11) 914 1,249; (12) 328f 1,219; (13) 488 o 172; (14) 510 1,335; (15) 408 69; (16) 865 190; (17) 107 1946; (18) 634 12164; (19) 634 13408; (20) 278 12, 1939,110; (21) 634 12358 jf. 488j 4,449; (22) 161 1906/23:2057; (23) 107 1948; (24) 488j 4,449; 944b 202; (25) 359 17,1907,176; 161 1906/30:3246; 769 122; (26) 634 12166 (Barløse); (27) 107 1949; brugt som husråd: 634 12358; (28) 488g 3,1753; (29) 107 1944; (30) 182 4,2,487; (31) 748 99; (32) 488j 4,462; (33) 783b jf. 227 1928,310; (34) 634 15446; (35) 380 nr. 23,1967; (36) 83 36,47,61f; (37) 936 3,62; (38) 677 1757,689; (39) 273 198; (40) 665b 6; 83 311.

ANDEN ANVENDELSE

En mand i Hørsholm forsøgte at riste og male frøene til kaffeerstating (1804; 1), også den tørrede rod er blevet anvendt sådan (Arnborg VJylland før 1870; 2).

Roden kan spises som skorzonér, forårets stængler skrællet som asparges og frugtbunden skal smage som artiskok; fiskere bruger de tørre blade til at røge flyndere med, den tørre knuste rod giver et nærende mel og godt svinefoder (1806-37; 3).

Burre skal være et godt middel mod blå pletter på malt (1771; 4). Stængler forsynet med dupsko og knap er anvendelige som lette spadserestokke (1877; 5).

St. Hans aften anbringes burrer hist og her i husene som værn mod den gift, som denne nat bryder frem fra jorden (1684; 6). Strør man tordenskræppe og jernurt på festgulvet, kommer alle i godt humør (7), sml. s. 95.

Kaster man en håndfuld burrer mod piges kjole, viser tallet af fasthængende, hvor mange friere eller kærester hun har eller vil få (København o. 1870; 8) sml. havre bd. 1.

Børn hæfter for løjer burrer på hinandens tøj og i håret, drenge driller pigerne med at kaste burrer i deres hår, hvorfra de vanskeligt kan fjernes (9). Blomsterkurvene (også tørre) sættes på tøjet som postbudets, brandmandens, politibetjentens »blanke knapper« eller som »epauletter« o.a. militære distinktioner, stort blad bæres som »hat« (10); kurvene presses sammen til tæpper, kors, små figurer, bolde osv.

LITTERATUR: (1) 182 2,2,1804,219; 322 1804,338; (2) 634 12077; (3) 398 1806,733 og 1821,829; 718 1838,267f; (4) 1008 4,1916,601f; (5) 510 1,335; (6) 728 X; (7) 488g 1,38; (8) 783b; (9) 718 1838,267; 760 371; 418 44; (10) 519 18; 634 12005 (Avernakø); 449 1949,20 (o.1890).

TALEMÅDER, POESI

Burrer er bedre end bart hul (1), burrer er bedre end bare gaf, sagde konen – hun tætnede sine hoser med burrer (Sønderjylland; 2). De hænger sammen ligesom burrer (3) og ærtehalv (Samsø; 2), holde sammen som burrer, hænge i (eller ved), følge én som en burre (2), han/hun klæber som en burre = om påtrængende person (4), du har nok fået *borreskav* (ordspil med borgerskab) siges til den, der intetanende går med burrer på sig (5). Det er i en burre = noget sammenfiltret (2).

Burren knejser så uforsagt · som var den dronning i skoven *Chr. Richardt*. Burren har marker spændt · ud over græsset blødt og sart *Ole Olsen* (6). Langs hegn stritter burre · hvis drillende frugter · har fremtryllet mangan en ed! *Thorkil Barfod* (7). Næsvise burre i dit skørt sig kurre, · må jeg ej hjælpe dig at slippe fra dem? · så gå du selv! du er den værste burre! *Emil Aarestrup* (8). Burren blomstrer nu, små grønne pindsvin med violette tryner *Torben Nielsen* (9).

LITTERATUR: (1) 488d 30; 634 14794 (Drejøj); (2) 228e 1,143; (3) 586 1,467; (4) 519 18; 520 37; (5) 830 12,1889,26; 760 634; (6) 686b 31; (7) 48c 143; (8) 1015 233 sml. 821g 104; (9) 648B 80.

TidseL, *Carduus*, *Cirsium*

TidseL (fællesgermansk ord, oldnord. þistill, måske beslægtet med stikke), navnet er kendt i talrige skrivemåder: som tyzell, tylslæ, tydssel osv. siden 1400-t og fælles for en gruppe planter med tornede, stikkende udvækster, især af kurvblomst-slægterne *Cirsium* (bladhoved), *Carduus* (tidseL), *Carlina* (bakketidseL), *Onopordum* (æsel-tidseL) og *Cnicus* (korbendikt) samt skærmpflan-ten *Eryngium* (mandstro). I mange stednavne: Tiselholt 1473ff SFyn, Sønderjylland Tidseltoft 1641ff, Tidselager 1683ff, Tidselbjerg 1715ff, Tidselholm 1782ff; antagelig i Tisland 1683ff Brøns Sønderjylland. – Þistil nævnes i trylleformel på runesten fra Gørlev NVSjælland.

Tyske roser VJylland 1878 ironisk, *Tillitze karle* VLolland om høje kraftige tidseL (1). – Færøerne: *tistil* o. 1780ff (2).

LITTERATUR: (1) 689 1,271,360f; 148 5,150,173, 309; 6,127,156 og 7,49; 1008 9,1921,566; 551 23/1 1954; (2) 751 213.

KRUSEL TIDSEL, *Carduus crispus*, 60–130 cm høj med aflange, tandede eller lappede, på undersiden hvidfildede blade og mørkerøde blomster i hasselnødstore kurve. Meget alm. ved gærder, veje og byer.

TORNET TIDSEL, *Carduus acanthoides*, stængler og blade tæt besat med lange strågule torne, blomsterne purpurrøde; mindre almindelig, mest på Sjælland og Bornholm (strandoverdrev).

HantidseL Århusegnen (i modsætning til huntidseL om Lav TidseL, *Cirsium acaule*), *burretidseL* Samsø o. 1870, *huggetidseL* Holbæk o. 1870.

HORSETIDSEL 1888ff, *Cirsium vulgare*, hors =

hest; den 40–100 cm høje stængel er kraftig og robust, bladene dybt fjerfligede og i randen stærkt tornede, de store enlige kurve med spindelvævsagtig filt mellem svøbladenes udstående torne; rosenrøde blomster. Alm. ved gærder og veje, på marker (især græsninger).

TidseL med blade som en hellebard 1688, *horn-tidseL* 1775, o. 1835, *spærtidseL* 1793 spær = spyd; *skovbasse* Mors 1811ff, *krontidseL* Sønderjylland, MJylland o. 1880ff, *hedvigtidseL* Sønderjylland opstået af høstskik, se s. 257. *HantidseL* M og Øjylland o. 1870ff, *skrubtidseL* Silkeborg o. 1870 og *russertidseL* Ry MJylland er ned-sættende, *fingerkløer*, *båretidseL* ved Skanderborg (bår = tør, hvilende ager) og *skræddertidseL* Skanderborgegnen, *torntidseL* Ålborg, Vendsyssel slutningen 1800-t, *galtidseL* Thy o. 1870ff, Mors, har været anvendt som svinefoder, *hovedtidseL* og *øgtidseL* VFyn, øg = gammel udslidt hest; *stavbrymand* Vejlbymand VFyn, nabobyens mænd var »stive og stikkende« af væsen; *kæmpetidseL* Sjælland o. 1870, *huggetidseL* Ø og NVSjælland, *pragttidseL* Holte, *kongetidseL* MSjælland, *herregårdstidseL* o. 1920, *edertidseL* ØSjælland, *stiktidseL* ved Maribo, *Søde Anes døtre* VFalster o. 1870, ukendt hvorfor.

KÆRTIDSEL, *Cirsium palustre*, temmelig små kurve med rødviolette blomster sidder øverst på den 80–150 cm høje oftest rødbrune, tornede stængel. Almindelig på tørvejord, i moser og fugtige enge.

EngtidseL 1626ff; SSjælland, *mosetidseL* 1789ff; Fyn, *sumptidseL* 1888, *burretidseL* SSlesvig, *skovbasse* MJylland, Mors, *galtetidseL* Thy, se horsetidseL, *tjørnetidseL* NSjælland. – Færøerne (Tjørnuvik): *tirilsrót*.

KÅLTIDSEL 1878ff, *Cirsium oleraceum*; lysegrønne stængler med få og næppe stikkende torne, i juli–august store kurve med bleggule blomster omgivet af gulgrønne højblade. Alm. på enge navnlig i skove, i grøfter, fugtige krat.

EngtidseL 1688; Møn, *græstidseL* 1795, *grøn tidseL* 1888, *blegtidseL* Vendsyssel, *madetidseL* ØFyn, made = eng, *haretidseL* NSjælland, bladene ædes af harer, *vild artiskok* (1927), *høst-tidseL* (1).

LAV TIDSEL, *Cirsium acaule*, de fjerfligede og lappede stærkt tornede blade danner ved grunden en flad roset om stor kurv med mørkerøde kroner på ingen eller ganske kort stilk. Hyppig på bakker, høje enge og overdrev.

AGERTIDSEL 1775ff, *Cirsium arvense*, 50–150 cm høj med tornet-tandede og -bølgede blade, de blegrøde blomster sidder i talrige kuglerunde han- eller (andre planter) valseformede hunkur-